

Hirundo saamislugu

Raivo Mänd*

Zooloogia osakond, Ökoloogia ja Maateaduste instituut, Tartu Ülikool, Vanemuise 46, 51014, Tartu

Teatavasti nõukogude võimu aastatel selline asi nagu ajakirjandusvabadus puudus. Trükiste väljaandmine ja selleks lubade hankimine oli võimuorganite kontrolli all. Kellelgi polnud tollal võimalik lihtsalt kätte võtta ja ajakirja asutada, nii nagu see tänapäeval enesestmõistetav on. Eestis ilmus üksnes väga piiratud arv ajakirju, enamasti üks igast suuremast valdkonnast. Ainus populaarteaduslik loodusajakiri oli Eesti Loodus. Spetsiaalset eestikeelset linnuajakirja polnud. Aperioodiliselt, mõneaastase vahega, anti Zooloogia ja Botaanika Instituudi poolt välja „Ornitoloogilist kogumikku“. Imekombel õnnestus Matsalu looduskaitsealal 1970. aastast käima panna regulaarne, kord aastas ilmuv kogumik Loodusvaatlusi, kus avaldati põhiliselt kohalike linnuvaatluste tulemusi ja rõngastustaasleide, kuid mitte ainult. Ka koopiamašinad olid äärmiselt algelised ja väikese jõudlusega ning needki vähesed julgeolekuorganite kontrolli all, et keegi ei saaks nõukogudevastaseid lendlehti trükida. 1980. aastatel see kord lõdvenes, ka koopiamašinad täiustusid, mistõttu sai hakata paljundama mitmesugusid

infolehti näiteks linnuvaatlusprojektide kokkuvõtetega ja neid harrastusvaatlajaile saatma.

Üldse hakkas 1980. aastail ajuti ninasõrmeisse tungima veidi vabama õhu puhanguid. Näiteks neljakümne kultuuritegelase avalik kiri venestamise vastu ei toonud üllatuslikult kaasa midagi hullu peale mõne üksiku töölt vallandamise. Peatselt kuulutas N. Liidu uus liider Gorbatšov välja „glasnosti“ ja „uutmise“ ning rahvas hakkas pärast mitut aastakümnet jälle huvi tundma poliitika vastu. 1987. aasta kevadel puhkes „fosforiidisõda“, kus inimesed julgesid esmakordselt tulla tänavatele omatehtud loosungitega.

Sellesama aasta kevadel juhtusid noored looduseuurijad Raivo Mänd (ehk mina) ja Eerik Leibak tegema Nigula looduskaitsealal välitöid. Ühel õhtul peale väsitavat päeva istusime me kaitseala kontoris ja maitsesime lõõgastuseks väheke veini. Õhus aimuv vabadusehõng ja pähe tõusnud veiniuim panid meid unistama. Jutt kaldus sellele, et ELUS-i ornitoloogiasektsiooni (EOÜ-d

* E-post: raivo.mand@ut.ee

tollal veel polnud) erakordselt arvu- kaks paisunud liikmeskonnale oleks seni käsitsi paljundatud infolehtede asemel hädasti vaja regulaarselt ilmuvat väljaannet, kus saaks avaldada vaatlus- projektide kokkuvõtteid ja muud olulist infot. See oli tolles ajastus ilmselgelt liiga julge ja ketserlik idee, sest vaatamata pead tõstnud vastuhakuvaimule oli ju nõukogude impeerium koos kõigi oma karmide seaduste ja piirangutega endiselt alles. Isegi Hirvepargi miiting oli veel olemata ja Berliin oli endiselt müüri- ga poolitatud. Eesti iseseisvumiseni jäi üle nelja pika võitlusaasta.

Kuid ma olin äsja juhtumisi tõusnud instituudi ornitoloogialabori juhatajaks ja see pani mind asja siiski tõsisemalt kaaluma. Mispärast? Tänapäeva inimesel on ilmselt raske ette kujutada, kui kõrge oli tol ajal teaduse, iseäranis aga teadus- juhtide renomee ja mõjukus riigiamet- nike ja koguni parteitegelaste silmis. Isegi laborijuhatajal (laboreiks nimetati teadusinstituutide suurimaid allüksusi) oli tollal küllaltki mõjukas positsioon. Seda illustreerib fakt, et sellele kohale määramise pidi kinnitama Teaduste Akadeemia (tollal vabariigi kõrgeim teaduse juhtorgan) ja selleks kutsuti kandidaat eelnevalt akadeemia büroo ette vestlusele... Mul tekkis vallatu mõte, et aeg on katsetada oma värsket mõju- jõudu asjade õiges suunas liigutamiseks. Küsisin Eerikult, kas ta hakkaks meie linnuajakirja peatoimetajaks, kui ma suudaksin selle väljaandmise loa Teaduste Akadeemia kaudu välja kaubelda. Eeriku silmis süttis sädelus ja ta kinnitas, et tema taha asi seisma ei jää.

Tutvustasime värsket ideed orni- toloogiasektsiooni juhatuses ja kohta- sime mõistagi täielikku toetust. Ajakirja nimetuseks otsustati panna „Hirundo“. Ma pole enam kindel, kes selle esimesena välja pakkus. Samas ma ei tea, kas see üldse teemaks kerkiski, sest rahvuslind suitsupääsuke oli juba pikemat aega olnud ornitologiasektsiooni sümbo- liks ja seda püüti kõikvõimalikul moel afišeerida meie embleemidel, info- lehtedel ja mujal. Ka see, et linnuaja- kirja nimetus oli just ladinakeelne, oli tollal mujalgi Euroopas hästi tavaline (nt Ardea, Ardeola, Ornithologica, Acta Ornithologica jne). Nii et Hirundo tundus täiesti loomulik esimene valik.

Nüüd järgnes see, mille peale tänapäeva inimene vististi enam tullagi ei oska. Meie idee teostamiseks oli vaja saada riiklik luba uue perioodilise väljaande asutamiseks. Tutvustasin ja kaitsesin meie ideed kõigepealt instituudi direk- tori, parteikomitee sekretäri ja ELUS-i presidendi ees. Suutsingi neid veenda, et vanad ajad hakkavad mööda saama ja uued ajad vajavad just selliseid alga- tusi. Edasi järgnes taotluste kirjutamine Teaduste Akadeemiasse ja veel mingitele asjakohastele organitele. Akadeemia bürool, kus küsimust arutati, kaitses ja selgitas meie ettepanekut juba instituudi direktor akadeemik Parmasto isiklikult. Ja ennäe, ka akadeemikud, kellest nii mitmedki olid tol ajal üpris vanameelsed (loe: nõukogudemeelsed), andsid järele ja sama aasta sügise jooksul saimegi oma loa! Tagantjärele kuulsime ainult, et meie pakutud ajakirja nimi ei tahtnud akadeemikutele kuidagi meelde jääda

ja kõlalise sarnasuse tõttu hakati seda seal omavahel kutsuma hoopis „Jerunda“ (vene keeles „jama“).

Tuleb märkida, et akadeemikutele ei tähendanud loa andmine sugugi üksnes ideoloogilist otsust. Sellega pidi kaasnema akadeemia niigi piiratud ressursside arvelt meile iseseisva trüki- ja paberilimiidi eraldamine. Tol ajal nimelt ei jagatud raha, vaid limiite ja kvote. Palja raha eest ei olnud tihtipeale midagi võimalik osta. Polnud näiteks võimalik minna lihtsalt kauplusesse ja osta sealt pakk A4 formaadis paberit. Paberit jagati trükikojale suurte rullidena ja sealt lõigati vastava giljotiini abil käsitsi õige formaat välja. Sama kehtis muuseas ka paberi kohta, mida tollal kasutasid teadlased oma artiklite käsikirjade kirjutamiseks. See paber jagunes laias laastus kolmeks sordiks: halliks ja pudedaks mustandi-paberiks, natuke parema kvaliteediga kollakaks paberiks ja peaaegu valgeks puhtandipaberiks (mis, tõsi küll, tõmbus ajaga samuti kollaseks). Üksnes eriti tähtsate ja pidulike trükiste jaoks oli võimalik taotleda eriluba natukese valge nn kriit-paberi saamiseks.

Nüüd, kus poliitiline läbimurre oli õnnestunud, tuli kibekiiresti tegutseda asuda ja ajakirja esimene number kokku panna. Kähku moodustati Hirundo esimene toimetuskogu koosseisus Andres Kuresoo, Eerik Leibak, Eedi Lelov, Raivo Mänd (esimees), Valdur Paakspuu ja Heinrich Veromann. Nagu lubatud, hakkas esimeseks tegevtoimetajaks Eerik, tehniliseks toimetajaks aga Kalev Rattiste, kes 1994. aastast nimetati

majandusjuhatajaks. Esimese numbri kokkupanek ei võtnud kuigi palju aega. Ega sinna just palju lugusid ei mahtunudki, sest Teaduste Akadeemia oli meile ühe numbri mahulimiidiks kehtestanud... kaheksa lehekülge.

Valminud käsikiri koos vastavate kaaskirjade, kooskõlastuste ja allkirjadega toimetati Tallinnasse Teaduste Akadeemia trükikotta, misjärel hakkasime ootama oma trükijärjekorda. Möödusid kuud. Lõpuks, 1988. aasta märtsis, peaaegu aasta pärast idee sündi, saabus rõõmusõnum: teie Hirundo on trükitud. Instituudi direktor, kes kõige sagedamini Tallinnas käis, tõi selle 600 eksemplari sisaldava paki ühel päeval Tartusse ära. Kogunesime avatud paki ümber ja tõdesime: kollane ta oli, õhuke ta oli, tekst illustratsioonil vaevu väljaloetav, kuid siiski – lõpuks oli ta olemas. Meie oma ajakiri.

Sama aasta lõpus ilmus teine sama õhuke number. Järgmisel aastal ilmus mitmesugustel põhjustel ainult üks number, kuid see-eest õige pisut paksem. 1990. aastal tuli välja kolm numbrit, sama kordus taasiseseisvumise aastal. Mitte et logistilised raskused olnuks otsa lõppenud, kaugel sellest! Need olid tegelikult kõige keerulisemad ajad. Vana maailm, kus me elanud olime, kukkus kolinal kokku, uus polnud veel asemele kasvanud. Otsa lõppesid needki limiidid, mis enne olid olemas olnud. Akadeemia varustamisele ei saanud enam loota. Tasapisi sai küll hakata üht-teist ostma ka raha eest, aga ühtlasi hakkas kummitama see, mis tänapäeva inimesele juba natuke

tuttavam on - krooniline rahapuudus. Õnneks aitasid meid kõige kriitilisemast „august“ üle ornitoloogiasektsiooni liikmed, kes paberi ostmiseks ja trükkimiseks raha annetasid. Neid võimalusi selleks, mis tänapäeval, tollal loomulikult polnud. Kas teate, kuidas annetajad üle Eesti toimetusele raha saatsid? Kohe ütlen. Nad panid paberrublad ümbrikusse ja saatsid tavalise postiga Tartusse! Alguses ei kandnud üleskutsed annetamiseks eriti vilja. Siis aga tulin ma heale mõttele. Trükkisime seniste väheste annetajate nimed paberile ja panime koos toimetusepoolsete tänusõnadega järgmise Hirundo iga eksemplari vahele, enne kui need sektsiooni liikmeile saatsime. Järgmise kuu jooksul kogunes annetusi nii palju, et annetajate nimed ei mahtunud enam hästi ühele leheküljele ära. Saime selle raha eest järgmise ajakirjanumbri isegi kriitpaberile trükkida.

Selline oli laias laastus Hirundo sünni lugu. Esimese numbril ilmumisest on nüüdseks möödunud juba kolm aastakümnet. Esialgne väljaandja – ELUS-i ornitoloogiasektsioon – muutus peagi iseseisvaks ornitoloogiaühinguks ja jätkas ajakirja üllitamist. Pika aja jooksul on mitu korda vahetunud peatoimetajad ja toimetuskogud. Samuti nagu on pidevalt arenenud iseseisev Eesti, on ka Hirundo muutunud järjest paksemaks, kvaliteetsemaks ja sisukamaks ning omandanud soliidsema vormi. Aastal 1998 sai Hirundo ISSN numbril, muutudes sellega ka „ametlikult“ ajakirjaks. Minu kui Hirundo ühe asutaja poolt kuulub sügav kummardus Eesti Ornitoloogiaühingule, kõigile senistele peatoimetajatele (Erik Leibak, Jaanus Elts, Asko Lõhmus, Ülo Väli, Lauri Saks, Marko Mägi, Kalev Rattiste, Jaanis Lodjak) ja teistele kaasaaitajaile ning mõistagi kõigile autoritele.